

Az újjáépülő Budapest építésze

(Magyar Nemzet, 1940. november 23., 9. oldal)

Budapestet a stílusalanság fővárosának szokták nevezni és nem minden ok nélkül. Ennek viszont nem Budapest és főként nem a magyarság az oka. Budapestet nem a magyar népi erők építették, hanem a kiegyezéssel hirtelen virágzásba szökkent polgári társadalom. Ez építette Budapestet a saját képére és hasonlatosságára, pénzzel, de szív nélkül. Pedig ha figyelembe vesszük Budapest természeti, illetve táji adottságait, Európa legszebb városa lehetett volna.

A világháborút követő évek építkezése méltó folytatása volt az előző időnek, azzal a különbséggel, hogy ráadásul beütött az új stílus is a maga kiforratlanságával, mely úgy néz ki, mintha máris zsákutcába került volna. De reméljük, hogy ez csak látszat.

Ma az építészet nem művészet, kizárólag üzlet és ez érződik minden modern épületről. Azzal érvelnek, hogy a modern építkezésnél nem a stíluszépség a lényeg, hanem a belső praktikusság. Ezzel szemben eddig egyetlen modern lakást sem láttam, mely a ma annyira hangsúlyozott praktikussággal rendelkezne. Az építetőnek lehet praktikus üzleti szempontból, de a lakónak kényelmetlen, a vékony falak miatt ráadásul még feszélyező is. Az épület homlokzata rideg, szinte elutasítóan barátságatlan. Végeredményben sem nem praktikus, sem nem stílusos, művészek pedig egyáltalán nem mondható. Az utóbbi években annyi változás történt, hogy itt-ott egy-egy szobrot vagy domborművet alkalmaznak az épületen, de ez is olyan művész-ínségakció ízű. A szobron látszik, hogy a szobrász munka közben arra gondolt, hogy mennyit kap a szoborért és mit vehet az árán. Az épületen lévő szoborhelyen viszont az látszik, hogy az építész szívesebben megtartotta volna azt az összeget, amit a szoborért ki kellett fizetni.

A szobrászat és a praktikusság elvével telített építészet között óriási szakadék mutatkozik. De vajon miért?

Erre a kérdésre szeretnék megfelelni és remélem, nem fogják ellenséges ágálásnak minősíteni kritikámat. A kritikát el kell viselni még akkor is, ha az üzleti érdekekbe ütközik. Természetesen ezzel szemben a kritikának tárgyilagosnak és becsületesnek kell lennie. A kritika nem lehet tekintettel egy vagy két egyén üzleti érdekeire, amikor ez egy város esztétikai érdekeit veszélyezteti. A város területén felépített épület nemcsak az építető egyéné, hanem a város közönségéé is. Az épületek formája, stílusa, művészi értéke adja meg a város karakterét, stílus- és esztétikai értékét. Épp ezért az építész nemcsak a megbízóval, de az egész várossal, sőt az utókorral szemben is felelősséggel tartozik.

Azt mondják, hogy a mai építészet stílusát a vasbeton anyagszerűsége határozza meg. Az anyagszerűségnek kétségtelenül nagy szerepe van a stílus kialakulásában, de ehhez ember is kell. Ember, ki a foglalkozását nemcsak kereseti lehetőségnek, hanem hivatásnak fogja fel. A mai anyagszerűség csak szólam, üres frázis. Építészeink egyszerűen visszaélnék a vasbeton lehetőségeivel és olcsó trükkökkel próbálnak új stílust mímelni vagy egyszerűen túlteszik magukat minden stílusproblémán és építenek mezítelen épületblokkokat. A modernséget semmi egyéb, mint a csupaszság és a tömegeknek aszimmetrikus formába való torzítása jelenti. Aki pedig nem hajlandó méltányolni ezeket a ládaszerűségeket, maradónak minősítik, ki nem érti a kor szellemét. De hát mi az, hogy modern? A modern szó, azt hiszem, korszerűt jelent. De ehhez a korszerűséghez hozzátartozik pár ezer éves múlt is. Ez a múlt pedig gazdag örökségünk, nagyszerű útmutatónk. De a mai ember fittyet hány a múltra, az kivénült, ósdi lom. Újat kell csinálnia, ami még nem volt. És mert a múlt annyi jót és nagyszerűt alkotott, most csinálnak rosszat. Pedig ami rossz, az még nem feltétlenül új.

Budapest átépítés előtt áll, sőt a folyamat már meg is indult. Egyszer már elrontották Budapestet,

és ha építészeink úgy folytatják az átépítést, ahogy elkezdték, másodszor is el fogják rontani. A modern építészeti elv, mint elmélet, jó. De ez is olyan, mint általában minden elmélet, hogy csak elméletnek jó, és mire gyakorlatilag megvalósul, elromlik. Azelőtt a művészeti elv a gyakorlattal együtt született. Ma először elveket gyártanak és ezt próbálják gyakorlatosítani.

Művészet és vasbeton

Énnekem a blokkyszerű forma ellen nincs kifogásom, de ez még csak üres váz, amit ki kell tölteni tartalommal. Különböző is a vasbeton éppen anyagszerűségénél fogva több fantáziát igényel. A vasbeton anyagának könnyen formálhatósága révén a forma- és stíluskereső fantáziának gazdag lehetőségeket tudna nyújtani, mint ahogy egypár külföldi példából látható.

Tévedés a vasbetont sablonizáló anyagnak felfogni. A vasbeton spirituális anyag, mely a mai kor sokszerű változatosságát rendeltetésének és szellemiségének megfelelően tudná kifejezni.

Nem tudom megérteni, hogy például *egy templomot, egy garázst, egy áruházat hogyan lehet egy stílusban építeni*. Mindegyiknek más, egymástól teljesen elütő szellemiségük és rendeltetésük van. A templom az áhitat, az Istenhez emelkedni vágyásnak a háza. Ezt a szellemiséget a gótika fejezte ki a legtökéletesebben. Szerintem érdemes lenne ezt a szellemiséget a vasbeton anyagszerűségének és ezen keresztül a korszellemnek megfelelően átfogalmazni.

A hivatali vagy egyéb hasonló célt szolgáló épületeket sem szabadna olyan börtönszerű rideg formákban megfogalmazni. Gondoljanak az építészek arra is, hogy az ember, mert a huszadik században él, azért még egy kicsit lélek is. Miért nem lehet ezeket az úgynevezett középületeket barátságosabb külsővel felruházni? Elég annak a hivatalnoknak vagy munkásnak a falakon belül a napi munkájának zord monotonosságát elviselni.

A munkáslakásokkal sem lenne szabad olyan mostohán bánni, mint ahogyan láttam a főváros által épített munkás- illetve kislakásépületeken. Ezek a kislakásos épületek a maguk zordságában, vakolatlan falaikkal, szinte válaszfalat emelnek a benne lakók és a város között, holott ma éppen ennek az egészségtelen válaszfalnak a lebontását kellene végrehajtani. De különösen az iskolaépületeket ne építsék olyan áruház- vagy kaszárnyaszerűekké. Ne hivatkozzanak a higiéniára. A higiénia nem zárja ki az alkalmazkodó stílust. És ne csak a testi, de a *lelki higiéniára* is gondoljunk kissé. Az iskola legyen olyan épület, amely a gyermeklelket nem riasztja el, hanem már külső hatásában is kedves, hívogató legyen, mint egy szerető édesanya. Az iskolát nem a felnőtteknek, hanem a gyermekeknek kell építeni és itt figyelembe kell venni a gyermeklélek és fantázia igényeit.

De a magyar szellemiségnek az építészeti formákon keresztül való kifejezésre juttatása sem utolsó feladat, és építészeink nagyon helyesen tennék, ha ezzel a problémával egyáltalán foglalkoznának. Nem igaz, hogy nincs kiinduló pont. Az erdélyi építkezés és az ország egyéb vidékeinek parasztpéldéi gazdag motívumanyagot kínálnak a modern építkezésnek.

A feladatoknak ilyen formában való megoldása azonban sok lelkes odaadást és sok szeretetet igényel, és az építészeknek kissé művészeknek is kell lennie.

De ne legyünk nagyigényűek és érzjük be azzal, hogy építészeink csak építészek és nem építőművészek. De egy követelmény akkor fennáll. Ha már művészetet nem kívánhatunk, azt mindenesetre elvárhatjuk, hogy legalább az építkezés statikai és szerkezeti szabályait tiszteletben tartsák. Az ember nem mehet egy modern épület közelébe anélkül, hogy az életét ne érezné kockáztatva, ha látja azokat a levegőben lógó betonlapokat, amelyek a szakember számításai szerint megbízhatók lehetnek, de a laikus emberben, aki csak a szemének hisz, joggal bizalmatlan érzést keltenek.

Művészet és konstrukció

Egyszerűen meg kell állapítanom, hogy építészeink nagy átlaga nem rendelkezik konstrukcióérzékkel. Ennek a megállapításomnak igazolására kénytelen vagyok néhány közismert épületet bírálat tárgyává tenni. A Szent Domonkos utcában van a nyugdíjas postások háza, amelynek bejára-

ta fölött a falból körülbelül egy három méter hosszú, vékony párkánylap van kiugrasztva. Ez a párkánylap a tövénél alá van támasztva két oszloppal. Felmerül a kérdés, ha a vasbeton egy ilyen nagy kilengésű párkányt elbír, minek oda a két oszlop?... melyeknek látszólag (!) semmi gyakorlati jelentősége nincs. (Zárójelben azonban meg kell említeni, hogy ezeknek az oszlopoknak van szerepük, mert a párkánynak a fal felé való vastagításával a súly át van helyezve. Ezt azonban laikus aligha fogja észrevenni. De ez is a cél. Ez viszont komolytalan játék az anyaggal, illetve közönséges szemfényvesztés.) De ha már alkalmazták ezt a két oszlopot, miért nem tették a statikai érzéknek és kívánalmaknak megfelelően a párkánynak a falsíkból messze kiugró külső sarkai alá? Sokkal megnyugtatóbb lenne a szemre.

A Dob utcában (a jövőre Madách sugárúton) épült postapalotán is egy furcsa banalitást láthatunk. Az épület dob- és hársfautcai sarkán, az első emelet magasságában egy ötven centiméter vastagságú párkányon nyolc darab vaskos mész-kő kariatidát láthatunk. A kariatidák már zsúfoltságuknál fogva bizarrul hatnak, és egyáltalán nem felelnek meg az oszlopszerű elrendezés szabályainak.

Ezek a kariatida figurák meg vannak terhelve pár emelet magasságú tömeggel, ugyanakkor ezzel a hatalmas teherrel a fejükön, a már említett ötven centiméteres párkánnyal együtt, lógnak a levegőben, minden alátámasztás nélkül. Ismét egy kérdés: Miért tették oda a kariatidákat?

Az építésznek, a szobrásznak, de a szakbizottságnak is tudnia illenék, hogy *a kariatida nem dekoratív, hanem konstruktív elem*, és ennél fogva csakis rendeltetésének megfelelő helyen és módon szabad alkalmazni.

A fent említettekhez csatlakozik a szabadságtéri Pénzintézeti Központ palotája. Ez az épület is, a postához hasonlóan, egy ládaszerű építmény, rengeteg apró ablakkal, amelyeknek az elrendezése – ha ez egyáltalán rendezésnek mondható – a legcsekélyebb ízlést és stílusérzékletet is nélkülözi. Hogy az ízlés és külsín mennyire nem erény, erre a legszemléltetőbb példa, hogy a villanyáram kamrájának nem éppen stílusos vasajtáját az utcára építették. Az oszlopok használata itt is zavart kelt. Ugyanis ott, ahol az oszlopok állnak, szintén csak dekoratív szerepük van. Ezzel szemben ugyanúgy, mint a Szent Domonkos utcában, egy hatalmas párkánylap minden alátámasztás nélkül lóg a levegőben, mintha oda már nem jutott volna két oszlop. A szabadságtéri homlokzaton egy dombormű látható. A hatalmas épületnek ez a dombormű minden dísz. Ez elég is lenne, ha maga a dombormű jó lenne és másodszer az épületbe mereven lenne beillesztve. Azonban mind a két feltétel hiányzik. A dombormű figuráinak szerkezeti hibáitól és esetlenségeitől eltekintve, a komponálás minden architektonikus jelleget és érzékletet nélkülöz. Az épületen való elhelyezése pedig olyan, mintha egy ládára ragasztott vignetta lenne. Ragaszthatták volna akármelyik oldalra, a lényeg ugyanaz maradna.

Ez csak pár eset a sok közül, de elég exponált épületek ahhoz, hogy ne mehessünk el szó nélkül mellettük. És joggal tehetjük fel a kérdést, hogy milyen lesz a többi, ha ezeket, mint kezdetet, így mérté megépíteni és építtetni?

Szobrászat és modern építészet

Azonban igazságtalanság lenne ezeket a hibákat kizárólag az építésznek a terhére róni. Egy általános körtünettel állunk szemben. A szobrászok ugyanúgy nem érzik az architektúrát, mint az építészek nem érzik a szoborművek alkalmazásának módját. Egy lakásba beakaszthatunk egy képet vagy beállíthatunk egy szobrot és ezeknek a helyét cserélhetjük, mert ezek képek vagy szobrok nem rögzített tartozékai a lakásnak. De egy épületbe beépített szoborműnek architektonikus szerepe van, és ezt az épület konstrukciójába kell foglalni még akkor is, ha annak csak díszítő szerep van szánva. Azért, mert a mai vasbeton-építkezés nem szorul annyi támasztó vagy tartó elemre, ez nem jogosít arra, hogy ezeket az elemeket felelőtlenül és indokolatlan formákban alkalmazzák. Ha az oszlop ma csak dekoratív elem, akkor is szerkezeti jellegének megfelelő helyre kell állítani. Ugyanúgy a szoborművet is szerkezetiileg kell kapcsolni az épülethez. Ha végignézzük a klasszikus és középkori

épületeket, látni fogjuk, hogy a kariatidáktól és figurális oszlopfekjektől eltekintve, a szoborműveknek főleg térkitöltő, vagyis dekoratív szerepük volt. Tehát lényegében az épület statikai szerkezetéhez nem tartozott. De próbáljunk meg egy szobrot, vagy akár egy jelentéktelennek látszó ornamentikát eltávolítani, az lesz az érzésünk, hogy az épület meg lett bontva. Tehát a legcsekélyebb hiány az épület egységét bontja meg. Természetesen nehéz párhuzamot vonni a régi és a mai építészek között. a múltban az építészek egy személyben szobrászok is voltak, és így, amikor egy épületet megszerkesztettek, az egy személyben levő építész és szobrász remek összhangba kerekített kompozíciót hozott létre.

Ez a jelen és múlt között fennálló differenciát át kell hidalni, éspedig úgy, hogy építészeink csökkentsék kissé felsőbbbségi érzetüket a művészekkel szemben, és amikor egy épületen helyet adnak egy szobor részére, ezt ne művész-szociális feladatnak vagy kötelességnek tekintsék. A művészetet az építészetnek nem alá, hanem mellé kell rendelni. És tekintettel arra, hogy a mai építészeink nem tudnak szobrászilag is gondolkozni, már a tervezőasztal mellé állítsanak oda egy szobrászt, és így a művész és építész kiegészíthetik egymást. A mai építészetet csakis ezzel a dualisztikus rendszerrel lehet művészi színvonalra emelni, ami a városrendészeti és esztétikai szempontból nem nélkülözhető. Az építészetnek a korszerű praktikusság mellett művészi is kell lennie.

Azzal pedig ne védekezzen senki, hogy a művészet megrágítja az építkezést. Különben sem szobrokkal teleaggatott épületekről van szó. Az épület minden szobormű nélkül is lehet művészi, ha az épület alaprajzi és homlokzati formái artistikusan vannak szerkesztve és tagolva. De a fővárosban történő építkezéseknél egy-egy szobor ára sem jelenthet elviselhetetlen kiadástöbbletet. A közületi építkezéseknél pedig éppenséggel nem probléma, mert a közületi építkezéseknek képzőművészeti alkotásokkal való díszítésére az építkezési összeg két százaléka biztosítva van.

Végeredményben minden anyagi lehetőség adva van, hogy a jövő Budapestnek művészi arculatot adjunk. Az építésznek és művésznek összefogásán és lelkiismeretességén múlik, hogy a régi stílustalan Budapest helyébe milyen új Budapestet fogunk építeni.